

Nail DRAGA

DIASPORA SHQIPTARE NGA MALI I ZINË SHBA

Abstrakt:

Emigrimi i shqiptarëve nga trojet e tyre etnike në Mal të Zi nuk paraqet ndonjë çështje të panjohur, duke marrë parasysh se një dukuri e tillë është e pranishme kudo në hapësirën etnogeografike shqiptare në Siujdhesën Ilirike. Por një dukuri e tillë ka të veçantat e veta në këtë mjedis, sepse ndonëse shqiptarët marrin pjesë me 5% të popullsisë së përgjithshme(2023), ata në kuadër të diasporës nga ky vend marrin pjesë me 1/3 e popullsisë së emigruar, që është dëshmi për statusin e tyre social në këtë mjedis. Duke marrë parasysh se në aspektin e zhvillimit shoqëror e ekonomik viset shqiptare ishin dhe janë edhe sot ndër më të pazhvilluarat në Mal të Zi, ky ishte motivi kryesor i emigrimit të tyre në botën e jashtme. Një dukuria e tillë ka filluar nga dekada e tetë e shek., XIX e cila vazhdon deri në ditët tona, që dëshmohet në sajë të të dhënave statistikore. Por, ne me këtë rast do të trajtojmë emigrimin e shqiptarëve kryesisht në ShBA, e cila në këtë vend ka emigruar me të madhe, sidomos nga viti 1968 duke vazhduar deri në vitin 2000, ndërsa më pas me intensitet më të ultë, që është e pranishme edhe në ditët tona. Nga një emigrim i tillë që me të drejtë quhet diasporë, sipas të dhënave aproksimative del se me tepër shqiptarë nga Mali i Zi ka në diasporë se sa në viset e tyre etnike, që është në favor të spastrimit të “heshtur” etnik të shqiptarëve në këtë mjedis.

Fjalë kyçe: viset shqiptare, popullsia, emigrimi, ShBA.

Emigrimi i shqiptarëve dukuri e vazhdueshme

Emigrimi i shqiptarëve nga trojet e tyre etnike që tash janë në kuadrin e Malit të Zi, fillon nga përcaktimi i kufijve politik, duke filluar nga shek. XIX, e atë pikërisht nga Kongresi i Berlinit (1878) dhe pas tij 1880, e duke vazhduar më pas në sajë të vendimeve të Konferencës së Ambasadorëve në Londër (1913), pra si rezultat i rrethanave të reja shoqërore dhe politike, në ato mjedise, të cilat u aneksuan nga ana e Malit të Zi. Pas Luftërave Ballkanike e sidomos të Luftës së Parë Botërore në sajë të terrorit të ushtrive serbo-malazeze, popullsia shqiptare u detyrua të shpërngulet, ku krahinat shqiptare, të cilat janë goditur më së shumti janë Malësia, Plava-Gucia dhe Rozhaja. Të

emigruarit më t'u vendosur në Shkodër dhe rrethinën e saj të ngushtë, në kujtim të vendlindjes së tyre vendbanimeve të reja iu vendosen emërimet "Hoti i Ri", "Gruda e Re" dhe "Gucia e Re" që si të tilla janë edhe sot. Se si ka ndryshuar struktura e popullsisë në bazë të rrethanave politike dhe shoqërore në dëm të popullsisë shqiptare, shembull tipik mund të shërbejë krahina e Plavë-Gucisë, e cila sipas të dhënave statistikore në vitin 1908-1909, del se 82.6% e popullsisë së përgjithshme ishte shqiptare, ndërsa në vitin 2003, ky numër ishte 26.26% e popullsisë së përgjithshme. Ndërsa për të njëjtin vit në Rozhajë popullsi shqiptare kishte 86.5%, ndërsa në vitin 2003, ishin vetëm 4.32%. Këto konstatime faktografike, besoj se pasqyrojnë në mënyrë transparente pozitën e popullsisë shqiptare në këto mjedise.

Shqiptari që shpëtoi nga "Titaniku"

Në çdo vend ku janë vendosur emigrantë si pjesëtarë të popujve të ndryshëm, janë formuar komunitete të reja që njihen me emrin e diasporës. E tillë është edhe diaspora shqiptare në ShBA, që daton nga fundi i shekullit XIX, me origjinë nga Korça e vendosur kryesisht në Boston. Fjala është për Kol Kristoforin, i cili këtu u vendos në vitin 1886. Nga viset shqiptare, që sot janë në Mal të Zi në Amerikë kanë emigruar shqiptarë nga Malësia e Madhe, madje edhe para Kryengritjes së Malësisë në vitin 1911. Vendosja e tyre ka qenë kryesisht në ShBA, por edhe në Argjentinë.¹¹ Por, në lidhje me diasporën nga viset shqiptare nga Mali i Zi e vendosur në ShBA, ia vlen të paraqesim të dhënë për individin, i cili këtu është vendosur në vitin 1912, që ka të bëjë me përmbytjen e anijes "Titanik".

Kemi të bëjmë me një rast të veçantë, që deri para disa viteve nuk ka qenë i njohur për opinionin e gjerë. Fjala është për një shqiptar nga Kraja e Shkodrës, përkatësisht nga fshati Gjuraç në Shestanin Poshtë, që quhej *Prenç Gjokë Gjuraç*, i cili në moshën 16-vjeçare, si shumë shestanas e kranjanë të tjerë kanë shkuar për të punuar në Stamboll (Turqi). Aty e merr në punë një anglez, ku punon si bahçevan disa vite. Në vitin 1912, pronari anglez më të dëgjuar se anija "Titanik", e cila ishte ndërtuar do të bënte lundrimin e parë për në Amerikë vendos të largohet nga Stambolli, për të shkuar në një udhëtim të tillë. Enkas për këtë udhëtim anglezi për në Londër me vete merr bashkëshorten dhe dy fëmijët (vajzën e djalin), por me vete merr edhe Prençin, duke e konsideruar si pjesëtarë të familjes. Nisja e anijes është bërë me 12 prill 1912 nga porti i Londrës në drejtim të Amerikës, por në udhëtim e sipër anija hasen në një

¹¹ Grup autorësh, *Në cep të Ilirisë*, Art Club, Ulqin, 2007, f. 301-320.

akullnajë, e cila ishte fatale, sepse ajo dëmtohet dhe ndahet në dy pjesë, me 15 prill 1912. Pasi barka të shpëtimit kishte pak, fillimisht kanë shpëtuar fëmijët dhe të rinjtë deri në moshën 20 vjeçare, si dhe të moshuarit. Në këtë moment të kobshëm, anglezi i kërkon pronarit të anijes që të merret edhe Prençi, se është i biri i tij dhe ai është 20 vjeçar, edhe pse ky realisht ishte 21 vjeçar, kërkesë e cila iu pranua. Për një kohë të shkurtër Titaniku u përmbyt, po ashtu edhe ky zotëria anglez më bashkëshorten. Prençi pasi shpëtoi vazhdoi rrugën për në Nju Jork, ku ka punuar e jetuar, por shumë herë ka ardhur në vendlindje dhe e ka treguar këtë ngjarje tragjike. Ai ka qenë i martuar, por nuk ka lënë trashëgimtar, dhe ka vdekur në Gjuraç në vitin 1983, në moshën 92 vjeçare, ku edhe është varrosur.² Cekim me këtë rast se anija Titanik, në udhëtimin e parë prej Anglisë për në Nju Jork, është nisur me 12 prill, kurse me 15 prill është përplasur me akullnajën dhe është përmbytur për 2 e 40 minuta. Prej 2200 udhëtarëve sa kanë qenë të pranishëm, kanë shpëtuar vetëm 705 vetë!³

Të dhënat e para për emigrimin e shqiptarëve

Duke marrë parasysh se në kohën e monizmit në lidhje me emigrimin e shqiptarëve nga viset e tyre në Mal të Zi, kanë munguar të dhëna të sakta, vetëm pas vitit 1990, me miratimin e pluralizmit, filluan të trajtohet një temë e tillë, e cila për shqiptarët ishte e është edhe tash me pasoja shumëdimensionale. Kështu në lidhje mbi këtë çështje *Shoqata e Mërgimtarëve Shqiptarë në Mal të Zi* ka organizuar një regjistrim të popullsisë shqiptare të emigruar që përfshin periudhën kohore 1945-1992, të dhëna këto që janë publikuar në tetor të vitit 1992, nga del se nga viset shqiptare në Mal të Zi, duke filluar pas Luftës së Dytë Botërore e më pas në botën e jashtme kanë emigruar 16.113 persona. Sipas komunave kemi këto të dhëna: nga Ulqini 5577 banorë, Tivari 855, Podgorica 5500, Plava dhe Rozhaja 4181 banorë.⁴ Nuk ka dilemë, se këto të dhëna nuk janë të plota, sepse mungojnë të dhënat në mes të dy luftërave botërore, por edhe më herët, kryesisht mendojmë nga fundi i shekullit XIX dhe fillimi i shek. XX kur u përcaktuan kufijtë politik të shtetit të pavarur shqiptar, ku siç dihet rreth gjysma e territoreve shqiptare mbetën jashtë shtetit të pavarur shqiptar, nga del se kjo çështje do të jetë temë e hapur edhe për të ardhmen.⁵

² Revista "BUZUKU", nr.22/2006.

³ Po aty.

⁴ Nail Draga, *Shqiptarët në Mal të Zi*, Art Club, Ulqin, 1994, f. 25.

⁵ Nail Draga, *Etnia dhe hapësira*, Art Club, Ulqin, 2018, f. 76-78.

Emigrimi i shqiptarëve nga këto vise është bërë në shumë shtete të Evropës Perëndimore, por edhe në ShBA, Kanada dhe Australi. Të dhënat e tilla nga ky regjistrim, kjo Shoqatë i ka në arkivin e vet, dhe për secilin individ apo familje ekzistojnë të dhëna në formë të dosjes me emër dhe mbiemër, dhe si tilla mund të vërtetohen çdo herë.

Çdo i treti shqiptar në botën e jashtme

Por, në lidhje me emigrimin e shqiptarëve në botën e jashtme, për të parën herë nga regjistrimet e popullsisë në Mal të Zi, të dhëna të përafërta kemi nga regjistrimi i fundit i popullsisë nga viti 2003. Pasi në këtë regjistrim ka ndryshuar metodologjia e regjistrimit të popullsisë në krahasim me vitet e mëparshme, sepse është marrë për bazë popullsia rezidente e jo edhe ajo që gjendet në botën e jashtme me tepër së një vit. Nga të dhënat e para, të cilat janë publikuar nga ky regjistrim i popullsisë del se shqiptarë në Mal të Zi gjithsej ka 47682 banorë apo 7.09% e popullsisë së përgjithshme. Por, pasi si kriter bazë është marrë numri i banorëve në vend e jo edhe ata të cilët janë më tepër së një vit në botën e jashtme, del se shqiptarë në Mal të Zi janë 31.163 banorë apo 5.03% e popullsisë së përgjithshme të republikës. Andaj nëse zbresim këtë numër nga numri i popullsisë së përgjithshme del se nga Mali i Zi në botën e jashtme janë 16519 shqiptarë apo 2.6% e popullsisë së përgjithshme të regjistruar.⁶ Një e dhënë e tillë është alarmuese, sepse asnjë popull në Mal të Zi nuk ka pjesëmarrje aq të lartë të popullsisë së emigruar, që thënë me gjuhën e shifrave del se çdo i treti shqiptar nga Mali i Zi është në botën e jashtme, dukuri kjo e cila është shndërruar në proces. Nuk ka dilemë se nga një emigrim i tillë nënkuptohet edhe statusi i pavolitshëm i tyre ekonomik në këtë mjedis multinacional. Emigrimi në botën e jashtme sidomos pas Luftës së Dytë Botërore, në mënyrë masive ka filluar nga viti 1966. Shqiptarët kanë lëshuar vendlindjet e tyre dhe janë vendosur në kampet e ndryshme në Itali si në Romë e Trieste, por edhe gjetiu. Me t'u vendosur aty nuk janë deklaruar se janë shtetas jugosllav, por rekomandimi ka qenë të deklarohen se janë shtetas të Shqipërisë, sepse si të tillë do të kenë mundësi të fitojnë lehtë vizën e emigracionit për në vendet e tjera kryesisht në ShBA. Ishte kjo një politikë perfide e pushtetit jugosllav të asaj kohe, duke mos treguar gjendjen e vërtetë të mjerimit ekonomik të shqiptarëve në Mal të Zi. Duhet thënë se emigrimi i shqiptarëve nga Mali i Zi për në botën e jashtme është bërë kryesisht për

⁶ Popis stanovnistva, domacinstava i stanova 2003, Prvi rezultati po opstinama, naseljima i mjesnim zajednicama, Porgorica, decembar 2003.

motive ekonomike, por ka pasur edhe të atillë që janë detyruar të emigrojnë për motive politike, por ky numër ka qenë relativisht i vogël. Ndërsa për këtë kategori individësh çështje të veçantë paraqet problemi se edhe pas dështimit të komunizmit, ata nuk janë rehabilituar nga organet kompetente në aspektin moral e po ashtu nuk janë dëshmshpërblyer materialisht, sepse në Mal të Zi, në shumë aspekte vazhdon politika e njëjtë si më parë, sepse pushteti e ka të vështirë të pranojë se edhe të shqiptarët në Mal të Zi, ka pasur të përndjekur, të persekutuar dhe të burgosur politikë. Jam i vetëdijshëm se asnjë e dhënë numerike në lidhje me numrin e shqiptarëve të emigruar nuk paraqet gjendjen faktike, sepse për disa vendbanime që tash janë pa banorë, është shumë vështirë të sigurohen të dhëna të nevojshme. Andaj ky numër realisht është më i lartë, padyshim mbi 20.000 banorë. Por, nëse do të vazhdoj ky trend i emigrimit në bazë të kushteve të pa përshtatshme ekonomike, nuk do të jetë koha e largët që shqiptarë nga Mali i Zi, më tepër do të këtë në botën e jashtme se sa në vet Malin e Zi. Është pra ky një pastrim i heshtur etnik, ku disa vendbanime shqiptare pa banorë e dëshmojnë në mënyrë transparente një konstatim të tillë.

Emigrimi selektiv-rasti i Anës së Malit

Pas vitit 1991, kemi një emigrim selektiv të shqiptarëve. Fjalën e kemi për të rinjtë, të cilët nuk kanë dashur të angazhohen në armatën jugosllave, për të luftuar për qëllime të politikës serbomadhe (ku këtë politikë e ka ndjekur edhe qeveria e Malit të Zi deri më 1997, sepse dihet pjesëmarrja e forcave ushtarake malazeze në sulmin në Dubrovnik në vitin 1991), andaj nga një situatë e tillë e kanë lëshuar vendlindjen, ku pas tyre kanë shkuar edhe prindërit. Nuk ka të dhëna të sakta sa është numri i kësaj kategorie në nivel të republikës, por unë kanë bërë një hulumtim empirik sa i përket Anës së Malit, e cila është në kuadër të komunës së Ulqinit. Në këtë analizë, e cila përfshin periudhën 1991-2000, del se nga Ana e Malit e cila përfshin sipërfaqen prej 103 km² dhe ka gjithsej 23 vendbanime fshatare, si rezultat i rrethanave të luftës në botën e jashtme kanë emigruar 275 të rinj dhe 110 familje. Në këtë periudhë kohore, po ashtu nga Ana e Malit në botën e jashtme kanë emigruar edhe 173 persona dhe 96 familje, që të gjithë së bashku bëjnë 448 persona dhe 209 familje, ndërsa shndërruar në numër të banorëve janë gjithsej 1368 banorë. Këto të dhëna janë faktografike dhe të dëshmuara me emër dhe mbiemër.⁷

⁷ Nail Draga, *Meditime për identitetin*, Art Club, Ulqin, 2005, f. 33.

Nuk ka dilemë se emigrimi ka vazhduar edhe më pas nga viti 2000 e deri me 2003, kur është bërë edhe regjistrimi zyrtar i popullsisë. Madje sipas këtij regjistrimi të popullsisë Ana e Malit ka pasur gjithsej 8182 banorë ku në vend ishin 5538 banorë apo 67.68% e popullsisë, ndërsa në botën e jashtme ishin 2644 banorë apo 32.31% apo çdo i treti banor i popullsisë së përgjithshme, çka dëshmohej në mënyrë transparente trendi i lartë i procesit të emigrimit të popullsisë shqiptare.⁸ Dhe kur procesi i emigrimit ka përfshirë në këtë nivel këtë mikroregjion që veçohet me kushte të përshtatshme natyrore për veprimtari bujqësore, për zonat dhe viset e tjera është e tepërt të diskutohet. Nga një emigrim i tillë, kemi edhe pasojat që manifestohen me paraqitjen e dukurisë së shpopullimit, do të thotë të zvogëlimit të numrit të banorëve në një vendbanim nga një regjistrim i popullsisë në tjetrin. Një dukuri e tillë në viset shqiptare e atë kryesisht në zonat malore nga Rozhaja e deri në Ulqin është tipike sidomos për zonën e Shestanit që gjendet në VP të Krajës (Komuna e Tivarit), ku për periudhën kohore 1948-2003 popullsia ka pësuar rënie për 77.7 %, ndërsa tre vendbanime tash janë pa banorë (Marstjepaj, Lukiqi dhe Gurza), me mundësi të mëdha që numrit të tyre t'u shtohen edhe ca vendbanime të tjera, që dëshmohej nga regjistrimet në vitin 2011 e 2023.

Emigrimi, plagë e pashëruar për Malësinë

Si asnjë krahinë etnogeografike shqiptare, Malësia ka qenë dhe është edhe tash e përfshirë nga procesi i emigrimit. Në lidhje me këtë çështje nuk ka të dhëna të sakta zyrtare, sepse ata ose janë të përafërta ose nuk paraqesin realitetin që paraqet një subjektivizëm të organeve përkatëse shtetërore. Por, të dhëna më të plota në lidhje mbi këtë çështje për Malësinë, për periudhën pesëdhjetëvjeçare na ofron një botim i veçantë. Për këtë periudhë kohore (1948-1998) nga Malësia kanë emigruar gjithsej: 1. në kuadër të Malit të Zi dhe në ish-Jugosllavi 1399 banorë shqiptarë, dhe 2. emigrimi në botën e jashtme 4129 banorë, që gjithsej janë 5528 banorë shqiptarë.⁹ Por, padyshim nga Malësia ka vazhduar dukuria e emigrimit të shqiptarëve edhe pas këtij viti, që vazhdon edhe sot, pra kemi një rritje të padiskutueshme të këtij numri. Duke marrë parasysh këtë proces, nuk janë të pakët ata që thonë se Malësia është me madhe në Detroit se sa në vet Malësinë. Madje vetëm në Detroit

⁸ Popis stanovnistva, domacinstava i stanova 2003, Prvi rezultati po opstinama, naseljima i mjesnim zajednicama, Porgorica, decembar 2003.

⁹ Zef Kalaj, *Lëvizja mekanike e popullsisë së Malësisë së Madhe 1948-1998*, "Illyricum", Tuz, 2002. f. 220.

llogaritën se janë rreth 20.000 banorë shqiptarë. Andaj mendoj se çdo tentim për të minimizuar numrin e shqiptarëve të emigruar nga trojet e tyre në Mal të Zi, duke paraqitur shifra të cilat janë nën këto të dhëna që i kemi prezantuar, nuk janë serioze, janë qellim këqija dhe si të tilla të pa pranueshme.

Emigrimi ilegal dhe vendosja në kampe

Shqiptarët të cilët kanë lëshuar vendlindjen e tyre, fillimisht në mënyrë ilegale janë vendosur në Itali dhe pjesërisht në Austri, ku kishin statusin e refugjatit, duke filluar nga viti 1960 e më pas. Qoftë si individë apo familje ata i kanë sistemuar në kampe, të cilët kanë qenë enkas për refugjatë dhe emigrantë nga vendet e ndryshme, sidomos për qytetarët nga vendet e ish-kampit socialist. Në Itali kampe të tilla kanë qenë: Patriciano, në rrethinë të Triestes, ku kanë qëndruar 20-30 ditë e më pas i kanë dërguar në kampin qendror “Capua Caserta”, i cili i ka pranuar refugjatët nga Malësia deri në vitin 1971. Në këtë kamp kanë qëndruar gjashtë muaj e deri në një vit. Po ashtu, i njohur ka qenë edhe kampi tjetër “Latina”. Me pas janë vendosur edhe në disa qendra urbane si: Atina, e cila gjendet në rrethinë të Frosinonës, Ostia, Mentana dhe Dragona, që gjenden në rrethinë të Romës.¹⁰ Nga këto qendra, refugjatët morën dokumentacionin përkatës, dhe janë drejtuar për në Nju Jork dhe Detroitit në ShBA. Në lidhje me qëndrimin e shqiptarëve në këto kampe në Itali, duhet cekur se në vitin 1973-74, në batë të të dhënave të cilat i kemi, një numër i konsiderueshëm i atyre që kanë qëndruar aty disa muaj, janë lajmëruar se për momentin rrugëtimi për në ShBA është ndërprerë, andaj kanë qenë të detyruar të kthehen në vendlindje, kryesisht në Anë të Malit të Ulqinit.¹¹

Emigrimi nga Meksika

Me vonë, kanë ekzistuar edhe drejtime të tjera, ku i njohur ka qenë kanali i Meksikos, i cili ka funksionuar nga viti 1982 e deri 2000. Ndërsa pas ngjarjeve të 11 shtatorit 2001 në ShBA, dukuria e emigrimit pothuaj është ndërprerë tërësisht, që për momentin paraqet një ndalje të imponuar nga rrethanat e ngjarjeve, të cilat janë të njohura për opinionin e gjerë. I tërë ky aktivitet i emigrimit ka qenë i njohur për organet e pushtetit në Mal të Zi, por ata nuk e kanë penguar. Madje në shumë raste kanë qenë pjesëmarrës të këtij aktiviteti

¹⁰ Anton Berishaj, *Shndërrimi i etnisë*, Dukagjini, Pejë, 1998.

¹¹ *Informatë nga pjesëtarë të familjeve të cilët në atë kohë kanë qëndruar në Itali dhe janë kthyer në vendlindje*, ku janë edhe sot.

edhe shumë persona qeveritarë, të cilët kanë pasur përfitime materiale, duke u dhënë pasaportat individëve, të cilët nuk e kanë kryer shërbimin ushtarak, apo duke u siguruar linjat e udhëtimit me aeroplanë për në Meksikë e gjetiu. I tërë ky aktivitet behej padyshim me qëllim të caktuar, ku përveç përfitimit material, ka pasur edhe dimensionin demografik, duke bërë spastrimin e “*heshtur etnik*” të viseve shqiptare.

Organizimi i shqiptarëve në ShBA

Me t’u vendosur në ShBA, shqiptarët më në numër janë vendosur në Detroit e Nju Jork, e më pak në qytetet tjera. Ata pasi u punësuan në subjekte të ndryshme, nuk qëndruar statikë, por dëshmuar seriozitet e guxim dhe filluan të organizohen, duke formuar subjektet e tyre si klube, shoqata sportive, kulturore, informative dhe institucione fetare. U krijuan skuadra futbollit, grupe muzikore, programe radiofonike në gjuhën shqipe. Në Detroit, në një kohë të shkurtër janë hapur edhe dy kishat katolike shqiptare, kisha e “Zojës Pajtore e Shqiptarëve”, drejtuar nga prifti dom Prenk Ndrevasaj, dhe kisha e “Shën Palit” drejtuar nga prifti Prenk Camaj. Po ashtu ishin edhe dy xhami, Qendra Islamike Shqiptaro-Amerikane, nën udhëheqjen e imam Vehbi Ismailit dhe Teqja, nën udhëheqjen e të ndjerit Baba Rexhepi.

Organizimi i shqiptarëve në diasporë pengohej nga pushteti jugosllav

Forcimin e komunitetit shqiptar në Amerikë, pushteti jugosllav e shikonte me shqetësim dhe përpjekshin ta përçanin me të gjitha mjetet. Misioni kryesor i veglës besnike të qeverisë jugosllave, i shërbimit sekret, apo i UDB-ës, ishte që të sabotonte që në embrion krijimin e organizatave politike dhe kulturore shqiptare, me platformë antijugosllave. Ajo tentonte që të bënte për vete elementet shqiptare pro jugosllav dhe nëpërmjet tyre të fuste frymën jugosllave në organizatat dhe shoqatat shqiptare.¹² Pikërisht, në lidhje me këto çështje “Beogradi i ngarkoi UDB-së misionin për t’u infiltruar në radhët e organizatave të shqiptarëve, me qëllim të sabotimit të veprimtarisë së tyre antijugosllave. Për të realizuar këtë mision, UDB-ja e kishte “karta bianca”, çka nënkuptonte se agjentët e saj mund të përdornin çdo mjet, duke përfshirë edhe eliminimin fizik, po qe nevoja, vetëm për të arritur qëllimin e vet.”¹³ Nga një mision i tillë antishqiptar, deri në vitin 1990, në ShBA janë likuiduar

¹² Fran Ivezaj, *Klithma e një shqiponje*, EB “Gjergj Fishta”, Lezhë, 2006, f. 226.

¹³ Po aty, f. 226.

një numër i konsideruar i shqiptarëve, ku më këtë rast po cekim rastin e Prof. Gjergj Hasanaj, i cili është vrarë në banesën e tij në Detroit, në vitin 1978.¹⁴ Po ashtu, duhet cekur se nuk kanë qenë të rralla rastet kur shqiptarët, pasi kanë ardhur në vizitë në vendlindje janë ftuar në polici në të ashtuquajtura biseda informative, duke i pyetur për jetën e tyre në Amerikë, madje edhe provokuar e kërcënuar, se nëse nuk pranojnë të bashkëpunojnë do t'u marrin pasaportat, duke i penguar për të kthehen atje.¹⁵ Veprime të tilla kanë vazhduar deri në vitin 1990, që është dëshmi e veprimtarisë së pushtetit jugosllav kundër organizimit e identitetit të shqiptarëve edhe në diasporë.

Detroiti, qendra e shqiptarëve

Se UDB-ës jugosllave iu pengonin organizatat e sapokrijuara shqiptare me karakter kombëtar dihej, por atyre iu pengonte edhe organizimi fetar i shqiptarëve, sepse një organizim i tillë ka pasur rëndësi në ngritjen e vetëdijes kombëtare shqiptare. Kështu bëhet me dije se agjentët e shërbimit sekret jugosllavë, me ndihmën e disa bashkëpunëtorëve të tyre shqiptarë, janë përpjekur të sabotonin ndërtimin e kishës së “Shën Palit” në Detroit, por nuk ia kanë arritur qëllimit. Madje, agjentët e UDB-së kanë kërcënuar shqiptarët që shkonin në këtë kishë. Më vonë ata do të hapin edhe radioprograme në gjuhën shqipe, me qëllim që t'u kundërviheshin programeve të diasporës, të cilat publikonin të vërtetën e politikës antishqiptare të Jugosllavisë. Megjithatë UDB-ja arriti një sukses duke marrë nën kontroll skuadrat shqiptare të futbollit, çka e shtyri diasporën që të formonte skuadra të reja.

Provokimi i shqiptarëve në diasporë përkatësisht nga pushteti jugosllav ishte skenar i përgatitur. Kështu në emër të misionit të tyre shtetëror të politikës së gjoja “vëllazërim-bashkimit” agjencia jugosllave filloi me organizimin e festivalit vjetor jugosllav në kuadrin e Festivaleve Etnike që qyteti i Detroitit i organizonte çdo vit. Një organizim i tillë kishte si mision për t'i dëshmuar opinionit amerikan, se në Jugosllavi popujt jetonin në harmoni me njëri-tjetrin, në shtet “model” komunist, e nga ana tjetër tentonin për të dobësuar komunitetin shqiptar, duke i shpallur ata si “armiq të Jugosllavisë”.

¹⁴ Në lidhje me Prof. Gjergj Hasanaj shih: *Palokë Gj. Berishaj, Biografia dhe veprimtaria e Gjergj Hasanajt, BKSHMZ, Ulqin, 2020*; si dhe vështrimin tim; Monografi për pedagogun dhe intelektualin e nderuar (*Fjala e mbajtur me rastin e përvjetimit të librit në Tuz, Palokë Gj. Berishaj, Biografia dhe veprimtaria e Gjergj Hasanajt, BKSHMZ, Ulqin, 2020, më 25 gusht 2022*; shih në: www.plavaeguciasot.com/05.09.2022; www.drini.us; www.fjala.info; *Koha Javore, 1 shtator 2022*.

¹⁵ Haxhi Zeneli, *Më këngë nga vendlindja në Amerikë*, Art Club, Ulqin, 2017, f.137-139.

Por, organizatat shqiptare organizuan demonstrata kundër festivalit jugosllav që ia dolën të detyronin autoritetet e qytetit të Detroitit, që të ndalojnë mbajtjen e festivalit. Shqiptarët në Amerikë, përpos veprimtarive të ndryshme, arritën të organizojnë një numër të konsideruar demonstratash antijugosllave, jo vetëm në Detroit, por edhe Çikago, Nju Jork, Washington etj., me qëllim të demaskimit të politikës antishqiptare të Jugosllavisë, ku në qendër ishte çështja e Kosovës, nga del se me gjithë pengesat e ndryshme, shqiptarët arritën të sfidojnë politikën jugosllave antishqiptare, që u dëshmuar në mënyrë transparente me rastin e Pjetër Ivezajt në vitin 1986, i cili ishte rast i veçantë dhe i panjohur deri në atë kohë.

Rasti Ivezaj në vitin 1986

Se shërbimi i sigurimit jugosllav (UDB-ja) përcillte çdo organizim të diasporës shqiptare në ShBA, dëshmon rasti i Pjetër Ivezaj, i cili pasi ka ardhur në vendlindje në Malësi pas 16-vjetësh mërgim, me një proces të kurditur të motivuar politikisht dënohet me shtatë vjet në gusht të vitit 1986, dhe u liruar me ndërhyrje të ShBA-së. Procesi gjyqësor është mbajtur me 3 deri me 6 tetor 1986. Me 8 tetor 1986 dënohet nga Gjykata Themelore në Titograd me 7 vjet burgim. Ndërsa në bazë të presionit të ShBA-së kundër Jugosllavisë, ai lirohet pas dy ditësh dhe me 15 tetor arrin në Nju Jork, ku pritet si hero!

Pjetër Ivezaj nga mosha 15 vjeçare banon në ShBA, ka nënshtetësi të dyfishtë (ShBA dhe Jugosllave). Në korrik të vitit 1986, së bashku me bashkëshorten dhe vajzën vjen në Malësi të vizitë të afërmit e tij. Kjo ishte vizita e tij e parë pas emigrimit në vitin 1971. Posa ka arritur policia lokale e ka marrë disa herë në pyetje dhe me 19 gusht e arrestojnë dhe mbahet në burgun hetues në Titograd. Akuza kryesore kundër tij është se ai ka qenë pjesëmarrës në demonstratën shqiptarëve e organizuar para ambasadës jugosllave në Washington D.C, në prill 1981. Ndonëse të emigruar nga vendi e viset e tyre autoktone, mërgimtarët tanë nuk kanë harruar vendlindjen dhe çështjen kombëtare, sepse vazhdimisht janë përpjekur të japin kontributin e tyre, në formë të ndryshme. Përveç mbështetjes së familjeve dhe të afërmeve në vendlindje, ata kanë investuar në infrastrukturën e vendbanimeve të tyre, ku duhet veçuar mërgimtarët nga Trieshi (Malësi), të cilët kanë investuar shumë duke qenë model për të tjerët në vendlindje. Në këtë aspekt, po ashtu duhet cekur mbështetjen financiare për Fondacionin “Vendlindja thërret” si dhe angazhimin dhe pjesëmarrja në luftën në Kosovë (1998-1999), përmes Batalionit “Atlantiku”.

Vizitë e kongresmenëve në viset shqiptare në Mal të Zi

Në sajë të punës dhe angazhimit të tyre në diasporë, individë të ndryshëm kanë arritur të sfidojnë rrethanat e kohës dhe të mjedisit ku jetojnë e punojnë. Ata janë treguar të suksesshëm në profesionet e tyre si mjek, inxhinier, jurist, ekonomist, avokat, në biznes, në media etj. Pas çlirimit të Kosovës (1999), shqiptarët nga Mali i Zi, në organizim të Këshillit Kombëtar Shqiptaro-Amerikan(KKSHA) dhe Qendrës për Studime Shqiptare “Albanica”, në Washington mbajtën konferencën me temë “Çështja shqiptare në Mal të Zi”, ku kanë marrë pjesë udhëheqësit politikë shqiptarë në Mal të Zi, përfaqësues nga shoqëria civile, intelektualë të pavarur, përfaqësues nga diaspora etj., me qëllim hartimin e një dokumenti të përbashkët për shqiptarët në Mal të Zi. Ndonëse ideja ishte e qëlluar, në sajë të animozitetit të udhëheqësve të partive politike shqiptarët në Mal të Zi, ende edhe sot nuk kanë një platformë të përbashkët politike(!?).

Ngjarje të veçantë për shqiptarët në Mal të Zi paraqet vizita e delegacionit të Ligës Qytetare Shqiptaro-Amerikane(LQSHA) në udhëheqjen nga kongresisti Tom Lantos së bashku me ish-kongresmenin Joseph DioGuardi dhe Shirley Cloyes-DioGuardi, të cilët kanë vizituar Ulqinin, Anën e Malit, Krajën dhe Malësinë, nga data 1-3 gusht 2003. Pjesëtarët e delegacionit janë njoftuar me pozitën dhe statusin e shqiptarëve në Mal të Zi. Ishte kjo vizita e parë e një kongresisti amerikan në viset shqiptare në Mal të Zi. Në Washington në Kongresin Amerikan, me 31.10.2003, është mbajtur Seanca dëgjimore me temën “E ardhmja e shqiptarëve në Mal të Zi” para Komisionit për të Drejtat e Njeriut të Kongresit Amerikan, e udhëhequr nga kongresisti Tom Lantos dhe të organizuar nga LQSHA. Dëshmitarë të seancës ishin: Xheladin Zeneli, Shirley Cloyes-DioGuardi, Nail Draga, Anton Lajçaj si dhe Joseph Diougardi.

Në korrik të vitit 2005, delegacioni i KKSHA nën udhëheqjen e kongresistit Eliot Engel, viziton Malin e Zi, përkatësisht Ulqinin dhe Tuzin, ku takohet me disa përfaqësues të shqiptarëve. Ndërsa në muajin gusht 2005 delegacioni i LQSHA, nën udhëheqjen e kongresistit amerikan Dana Rohrabacker, vizituan Ulqinin dhe Tuzin, për t’u njoftuar drejtpërsëdrejti mbi pozitën e shqiptarëve në Mal të Zi. Takimet e tilla ishin në favor të sensibilizimit të opinionit ndërkombëtar në lidhje me pozitën e statusin e shqiptarëve në Mal të Zi, çështje e cila është aktuale edhe në ditët tona, ku meritë të veçantë ka diaspora jonë në ShBA.

Përfashtimi i diasporës në regjistrimin e popullsisë

Në bazë përvojës nga regjistrimet e mëhershme të popullsisë, ku evidentoreshin edhe qytetarët tanë të cilët më vite kanë jetuar e punuar në botën e jashtme, që njihen me emrin e diasporës, në vitin 2011, në prag të regjistrimit të popullsisë ndodhën ndryshime të papritura. Kështu pa filluar procesi i regjistrimit të popullsisë 1-15 prill 2011 në bazë të analizës së fletëregjistrimit të popullsisë doli qartë se një ndër çështjet më të diskutueshme paraqet regjistrimi i diasporës. Ndonëse ajo parashihej të regjistrohej, problem ishte përmbajtja e fletëregjistrimit, ku për diasporën janë shënuar vetëm gjashtë pyetje, ku si e tillë ajo paraqitej vetëm në aspektin numerik, por pa identitetin e vet. Pse është vepruar në këtë mënyrë mund të supozohet, por nuk ka dilemë se një veprim i tillë bie ndesh me të drejtat dhe liritë e njeriut dhe standardet demokratike, sepse çdo individ kudo qoftë ai ka identitetin e vet kombëtar, gjuhësor dhe konfesional.

Të dhënat e fundit në lidhje me këtë kategori të qytetarëve tanë janë të pranishme nga regjistrimi i vitit 2003, ku diaspora nga Mali i Zi ishte prej 52511 banorësh, apo 7.8% e popullsisë së përgjithshme. Por, nëse analizojmë këtë numër sipas strukturës kombëtare të popullsisë del se në botën e jashtme janë 16519 pjesëtarë të kombësisë shqiptare, apo 1/3 e diasporës nga Mali i Zi është shqiptare, ndërsa 1/3 tjetër është boshnjake, ndërsa pjesa tjetër janë malazeze, serbe etj. Të dhënat e mësipërme në mënyrë transparente paraqesin gjendjen faktike të diasporës ku popujt, të cilët janë numerikisht më të pakët përbëjnë pjesën më të madhe të diasporës nga Mali i Zi, që është rast i jashtëzakonshëm në Evropën Juglindore dhe më gjerë. Nuk ka dilemë se një e dhënë e tillë dëshmon qartë për statusin e tyre social dhe politik të popujve përkatës në Mal të Zi. Sepse nuk ka mundësi të shpjegohet ndryshe që pjesëtarët e popujve numerikisht më të pakët janë pjesëtarët më të mëdhenj të diasporës. Andaj duke marrë parasysh këto të dhëna mendoj se hartuesit e pyetjeve në fletëregjistrimin e popullsisë (2011 e 2023) eliminimin e deklarimit të diasporës sipas përkatësisë kombëtare, gjuhës amtare e asaj konfesionale e kanë bërë më qëllim e motivuar politikisht që është dëshmi transparente e statusit të tyre social e politik në këtë mjedis.

Përfundime

Nga pasojat e procesit të emigrimit të popullsisë shqiptare një numër i konsideruar i vendbanimeve janë zbrazur tërësisht dhe si të tilla do të mbesin në kujtesën e gjeografisë kombëtare. Dukuria e tillë është shumë shqetësuese, sidomos në ato komuna ku shqiptarët janë popullsi pakicë në kuadër të popullsisë së përgjithshme siç është komuna e Rozhajës, Plavës, Gucisë dhe e Tivarit. Nëse vazhdon qasja dhe politika e pushtetit për të mos investuar në viset ku jetojnë shqiptarët sikurse deri më tash dukuria e migrimit të popullsisë gjegjësisht e emigrimit të saj do të jetë konstante. Dhe nga një dukuri e tillë hapësira etnogjeografike shqiptare në kuadër të Malit të Zi do të rrudhoset gjithnjë, që do të jetë në disfavor të shqiptarëve në përgjithësi. E dhëna se në vitin 2011 shqiptarë në Mal të Zi janë regjistruar 4.91%, ndërsa me 2023 janë 4.97%, dëshmon në mënyrë transparente statusin social dhe politik të shqiptarëve në këtë mjedis. Duke marrë parasysh emigrimin e vazhdueshëm të shqiptarëve nuk do të jetë kohë e largët, që shqiptarë nga Mali i Zi më shumë do të këtë në diasporë se sa në viset e tyre autoktone.

